

Յովհան Մայրագոմեցի՝ միջնադարու մեծ նառագիրը

ՄԻՆԱՍ ԳՈՃԱՅԵԱՆ

Ա.— ՀԱՄԱՌՈՏ ՈՒՐՈՒՄԳԻԾ ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԿԵԱՆՔԻՆ,
ԳՐԾՈՒՆԷՌԵԱՆ ԵՒ ԱՆՈՐ ՇՈՒՐՋ ԳՈՅՈՒԹԻՒՆ
ՈՒՆԵՑՈՂ ՏԱՐԱԿԱՐԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ

Հայ բանասիրութեան մէջ գոյութիւն ունեցող վէճերէն մէկն ալ Յովհան Մանգակունիի եւ Յովհան Մայրագոմեցիի հարցն է եղած: Ըսենք որ մենք չենք նպատակադրուած մխրճուելու այդ վէճի մէջ: Մեր նպատակն է վեր առնել հեղինակ մը, որ արժանի է կոչուելու միջնադարու լուսադոյն ճառագիրներէն մէկը, որուն գործերը ոչ միայն գրական-գեղարուեստական արժէք ունին, այլեւ՝ պատմա-հասարակական:

Յովհան Մայրագոմեցին Զ. դարու վերջին եւ Է. դարու սկզբին ապրած յայտնի եկեղեցական եւ հասարակական գործիչ մը եղած է: Ծնած է շուրջ 570-575 թթ.: Արրահամ Կաթողիկոսի (607-615 թթ.) օրով պաշտօնավարած է կաթողիկոսարանին մէջ: Եղած է ժամանակի ամենազարգացած եկեղեցական գործիչներէն մէկը, եւ կաթողիկոսներու վստահելին: Իրեն վստահուած էր հայոց եկեղեցիի դաւանանքին պաշտպանութիւնը եւ հիմնաւորումը: Մայրագոմեցիին կը պատկանի նաեւ «Կնիք Հաւատոյ» ժողովածուն կազմողի պատիւը:

Մայրագոմեցիի մասին եղած տեղեկութիւնները վեր ի վայրոյ են: Անոր մասին կցկտուր հաղորդումներ կան ե՛ւ հայ ե՛ւ օտար աղբիւրներու մէջ, ըստ որոնց, Մայրագոմեցին լուրջ ընդհարումներ

ունեցած է եղր Կաթողիկոսի (630-641 թթ.) հետ, որովհետեւ չէ ընդունած Հայ-բիւզանդական եկեղեցական համաձայնութիւնը Հերակլ Կայսրի ժամանակ, որմէ յետոյ հեռացած է Գարգման գաւառը:

Ըստ Ասողիկի վկայութեան, որմէ չի տարբերի նաեւ Վարդան Արեւելցիի վկայութիւնը, Մայրապոմեցի գրած է երեք զիւրքեր. «անուն միոյն՝ Խրատ Վարուց, եւ անուն միւսոյն՝ Հաւատարմատ եւ անուն միւսոյն՝ Նոյեմակ»(1): Մայրապոմեցիի անունով մեզի հասած են եօթ հատուածներ «Կնիք Հաւատոյ»ին մէջ, եւ գրուածք մը՝ «Վերլուծութիւն Կաթողիկէ եկեղեցւոյ եւ որ ի նմա յօրինեալ կարգաց» վերնագրով:

Բազմաթիւ վէճեր ու տարակարծութիւններ գոյութիւն ունին հեղինակի կենսագրութեան որոշ մանրամասնութիւններու եւ աշխատութիւններու շուրջ, որոնք եթէ ամբողջովին դեռ չեն հարթուած, անուամենայնիւ յայտնուած են բաւական լուրջ եւ համոզիչ կարծիքներ՝ յօգուտ Մայրապոմեցիին:

Գլխաւորաբար վէճի պատճառ հանդիսացած է այն իրողութիւնը, որ խումբ մը ձեռագրական հաւաքածոներու մէջ ճառերը վերնագրուած են Յովհան Մանդակունիի, Ոսկերեանի, Եփրեմի եւ Յովհան Մայրապոմեցիի անուններով: Բանասէրներէն մանաւանդ Հ. Բ. Սարգիսեան կը պնդէ որ այդ ճառերը կը պատկանին ոչ թէ օտար հեղինակներու, այլ՝ Մանդակունիին: Բարսեղ Սարգիսեան մասամբ ճիշդ է. այդ ճառերը օտար հայրերու գործերը չեն, բայց կը սխալի, երբ Մանդակունիին կը վերագրէ: Դժբախտաբար Սարգիսեանի տրամադրութեան տակ զրեթէ չեն եղած հաւաքածոներ, որոնց մէջ նշուած ըլլար Մայրապոմեցիին անունը(2):

Էջմիածնի հմուտ բանասէրներէն՝ Կարապետ Եսս. Տէր Մըկրրտչեան, ձեռագրական նոր հաւաքածոներ ունենալով իր տրամադրութեան տակ, եկած է այն եզրակացութեան որ Մայրապոմեցիին է հեղինակը այն խումբ մը ճառերուն, որոնք վերագրուած են Մանդակունիին(3): Կարապետ Եսկիսկոպոսի ուսումնասիրութիւնը եւ եզրակացութիւնը լուրջ խօսք էր հայագիտութեան մէջ, որմէ յետոյ շատ մը հայ բանասէրներ այլեւս հարկ չհամարեցին հակաճառել:

1. Ստեփանոս Տարսնեցոյ Աստղկան Պատմութիւն Տիեզերական, Սուրբ Պետրբուրգ, 1885, էջ 87:

2. Հ. Բ. Սարգիսեան, Քննադատութիւն Յովհան Մանդակունւոյ եւ Իւր Երկասիրութեանց Վրայ, Վեմնտիկ, 1895:

3. Կարապետ Եսս., Յովհան Մանդակունի եւ Յովհան Մայրապոմեցի, «Շողակաք», Էջմիածին, 1915, էջ 84-136:

Յովհան Մայրապետեցիի մասին վերջերս լոյս տեսաւ փոքրիկ, արժեքաւոր մենագրութիւն մը, հեղինակութեամբ Հ. Մ. Քենդերեանի(4)։ Հեղինակը փաստական նոր նիւթերու հիման վրայ ցոյց կու տայ որ խնդրոյ առարկայ 26 ճառերը, վենետիկեան երկու հրատարակութեանց(5) վերջը զետեղուած «Ողբը» եւ «Աղօթքը» կը պատկանին Մայրապետեցիին եւ նոյնի «Խրատ Վարուց» ժողովածուն է։ Հեղինակը իր մենագրութեան մէջ առաջին անգամ ըլլալով մէկ ընդհանրութեան մէջ կը քննէ եւ կը ներկայացնէ Մայրապետեցիի ճառերուն կառուցուածքային խնդիրները, աշխարհայեացքի արտացոլումները եւ զեղարուեստական առանձնատկութիւնները։

Բ. — ՄԱՅՐԱՊԵՏԵՑԻ ԺԱՌԵՐՈՒՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱՐԺԷՔԸ

Մենք դորձ ունինք այնպիսի ստեղծագործութեան հետ, որ ճառն է, եւ որ զրական վերջնական ձեւաւորում ստացաւ եկեղեցական զրականութեան մէջ։ Եկեղեցիի հոգեւոր առաջնորդները ճառերու միջոցով ժողովուրդին կը մեկնաբանէին Աւետարանի այս կամ այն զաղափարը, եւ կը պարզէին բարոյախօսական միտքերը։ Ծառերը ունին շատ կարեւոր յատկանիշ մը, որմով անոնք կը տարբերին զրական այլ սեռերէ եւ կը ստանան պատմութեան համար կարեւոր ազդիւրադիտական նշանակութիւն։ Ծառերը օրը օրին զրուած ըլլալով կ'արտացոլան ժամանակի կարեւոր հարցերը եւ խնդիրները։ Այս իմաստով անոնք զեղարուեստական լեզուով զրուած տեսակ մը ժամանակագրութեան դեր կը կատարեն։ Այսպիսի պատմական սկզբնաղբիւրի նշանակութիւն ունին, օրինակ, Ոսկերեանի «Ալբիականք» կոչուած ճառերը, ուր Ոսկերեան կը նկարագրէ Դ. դարուն Անտիոքի մէջ կատարուած ժողովրդական խռովութիւնները։ Ծառերը կ'արտացոլան նաեւ ժամանակաշրջանի փիլիսոփայական հայեացքները։ Հոգեւոր ճառերը կրնան կարեւոր նիւթ հայթայթել նաեւ հայոց լեզուի պատմութեամբ զբաղուողներուն, որովհետեւ այնտեղ պահպանուած են լեզուի մէջ տեղի ունեցող շատ մը լեզուական փոփոխութիւններ։

Մայրապետեցիին ճառերը կրնան բաւական մեծ քանակութեամբ տեղեկութիւններ տալ է. դարու հայ մարդպանական շրջան-

4. Հ. Մ. Քենդերեան, Յովհան Մայրապետեցի, Երեւան, 1973։

5. Տեսուն Յովհաննու Մանդակունոյ Հայոց Հայրապետի ճառք, Վենետիկ, 1836 եւ 1860։

նի ընկերային կեանքի մասին: Հեղինակը շատ յաճախ կ'անդրադառնայ ժողովուրդի զանազան խաւերու ընկերային վիճակին, կը զրէհասարակ ժողովուրդի կրած դառն տառապանքներու եւ զրկանքներու մասին, իշխաններու եւ անգութ վաշխառուներու գործած անտանելի յանցագործութիւններու մասին: Ճառերու բովանդակութիւնէն յստակ կերպով կ'երեւայ որ Մայրագոմեցին ժողովուրդին մօտիկ կանգնած հոգեւորական առաջնորդ մը եղած է, որուն մեծապէս մտահոգած է քաղաքական անյուսալի կացութեան մէջ ապրող հայ ժողովուրդի ընկերային դառն վիճակը, որուն պատճառը ոչ միայն օտարն է, այլ նաեւ՝ հայ ազնուականութիւնն ու վաշխառուական խաւը: Մայրագոմեցին, իբրեւ հոգեւորական, մտահոգւած է նաեւ անոր համար որ հասարակ ժողովուրդը սկսած է արդէն բողոքել Աստուծոյ հասցէին:

Մայրագոմեցին յստակ կերպով կը խօսի վաշխառուներու անօրէնութեանց մասին. «ուտեն զմարմինս տնանկաց, եւ ըմբեն զարին նոցա անողորմ»(6), կը զրէհան: Ճառագիրը առանց քողարկելու կու տայ ժամանակաշրջանի անողորմ վիճակը, իր բերած անօրինութեանց օրինակները դաժան ըլլալէ զեռ աւելի են: «Ինչպիսի անօրէնութիւն է, — կը բացականչէ ան —, երբ վաշխառուն ամուլ արգանդէն բռնութեամբ որդի կը պահանջէ»: Արդէ՛ն աշխատաւորը բազմիցս կողոպտուած է օտարէն, բայց ահաւասիկ կու գայ հայ վաշխառուն եւ ապառաժներէն պտուղ կ'որոնէ, քարէն կաթ կ'ուզէ կթել եւ «առանց սերման ժտի արդիւնս ժողովել, եւ ընուլ գտուն իւր անօրէն ստացուածովք»(7):

Այս կապակցութեամբ շատ ուշագրաւ են Մայրագոմեցիի «Վասն Փոխոց եւ Վաշխից» եւ «Յաղագս Միութարութեան Աղքատաց»(8) ճառերը: Այս վերջին ճառէն է որ կ'իմանանք թէ ժողովուրդը սկսած է խիստ կերպով դժգոհիլ ու բողոքել անարդարութեան դէմ: Այս հանդամանքը սկսած է մտահոգել Մայրագոմեցին եւ ան խիստ անհրաժեշտ կը համարէ ժողովուրդին բացատրել հարստութեան ոչ աստուածային ծագում ունենալը, եւ, ապա, կը սկսի միութարեւ ըսելով որ ընչազուրկ ըլլալը բնաւ ալ այնքան ողորդական չէ, որքան ժողովուրդը կը պատկերացնէ:

Հասարակ ժողովուրդին վիճակը անմխիթարական էր եւ քաղաքական եւ տնտեսական զեւնի վրայ: Յակոբ Մանանդեան մանրամասն կերպով կը ներկայացնէ տարբեր տեսակի հարկերը, որ ժո-

6. «Վասն փոխոց եւ վաշխից», տես՝ Տեառն Յովհաննու... Ճառք, էջ 52:

7. Նոյնը:

8. Տես՝ Տեառն Յովհաննու... Ճառք:

դովուրդը ստիպուած էր վճարելու թէ՛ ճորտատէրին եւ թէ՛ եկեղեցիին: Կային տասն աւելի հարկեր՝ «հաս», «բաժ», «գլխահարկ», «բեկար», «կոռ», «պահակութիւն» եւ այլն(9): Այս պարագաներու մէջ եկեղեցին չի կրնար պատասխան տալ այսքան դժուար պայմաններու մէջ ապրող եւ բողոքող հայ ժողովուրդին, որ սկսած է դանդաղաբար եկեղեցիին քարոզած արդար Աստուծոյ դէմ: Ըստ Մայրագոմեցիին, մարդիկ սկսած են ընդմիջել եւ փաստօրէն կասկածի տակ դնել Աստուծոյ արդարասիրութիւնը. «Ասէն, Աստուած զմեծատունս սիրէ, եւ նոցուն աչառի, եւ զփաստակս նոցա յաջողէ, եւ ոչ հայի դրկանս տառապելոցն, այլ արհամարհեալ անտես առնէ»(10): Այս ճառին մէջ նկարագրելով հանդերձ անողորմ պայմաններու մէջ ապրող հաւատացեալներու վիճակը, Մայրագոմեցիին՝ իրրեւ հայ եկեղեցիի առաջնորդ մը, չ'ընդունիր ամենակարող Աստուծոյ դէմ եղած այս «գրպարտանքները». ուստի՝ կը սկսի բացատրել հարստութեան՝ իրրեւ մեծագոյն չարիքի ծագումը: Մայրագոմեցիին իր մեկնարանութեանց մէջ կը մեկնի քրիստոնէական կրօնքի զաղափարախօսութեան դրոյթներէն. ամէն կերպ կ'աշխատի ցոյց տալ որ հարստութիւնը՝ չարեաց ազդիւրը, աստուածային չէ, այլ մարդ արարածն է որ չարին գիտակ ըլլալով հետեւած է անոր, եւ դահաճիքով է տեսակ-տեսակ մեղքերու մէջ: Մարդը, ըստ Մայրագոմեցիի, լաւ չտնօրինեց, այլ զրկեց աղքատները, յափշտակեց տնանկները, որոնք իր հովանաւորութեան տակ կը գտնուէին: Կարելոր է այն հանգամանքը, որ ճառագիրը հարստութեան ազդիւր կը նկատէ յափշտակութիւնն ու կողոպուտը, «...ի յափշտակութենէ եւ ի զրկանաց ժողովեալ անօրէնութեամբ եւ ազահութեամբ»(11): Ուրեմն, ըստ Մայրագոմեցիին, չարիքը պէտք է փնտռել մարդու չար բնոյթին մէջ, որ կը վերնայ, եթէ ան հաւատայ քրիստոնէութեան եւ կատարէ եկեղեցիին պահանջները:

Գ.՝ ՄԱՅՐԱԳՈՄԵՑԻՆ ԲԱՐՈՅԱՆՈՍ

Մայրագոմեցիին ունի ճառերու չարք մը, որ կը շօշափէ բարոյախօսական խնդիրներ: Այդ ճառերը շուրջ տասը հատ են, պա-

9. Տես՝ Յակոբ Մանանդեան, Դիտողութիւններ Հին Հայաստանի Շինականների Դրութեան Մասին Մարդպանութեան Շրջանում, Երևան, 1925, եւ Հայաստանի Արքունի Հարկերը Մարդպանութեան Շրջանում, Երևան, 1926:

10. «Յազագս Մխիթարութեան Ազատաց», Տես՝ Տեառն Յովհաննու... ճառք, էջ 60:

11. Նոյնը, էջ 63:

րազայ մը, որ կը վկայէ թէ ան բաւական մօտ դնուած է ժողովուրդին եւ մտահոգուած անոր բարոյականին անազարտ պահպանման հարցով: Մայրագոմեցիի շօշափած նիւթերը վերացական-իմաստասիրական հարցեր չեն, այլ՝ որոշակի հարցեր, առօրեայ կեանքի եւ կենցաղի մէջ բոյն դրած ախտեր, ինչպէս՝ որկրամոլութիւնը, հարբեցողութիւնը, սեռային սանձարձակութիւնները, կնաթողութիւնը, միասեռականութիւնը, անսանամոլութիւնը եւ այլն: Այս ճառերէն առաւել արժէք կը ներկայացնեն անոնք, որոնց մէջ կը խօսուի աշխահիկ կեանքի հետ կապուած ախտերու մասին, որոնք միշտ ալ մարդկութեան ներկայով ու ապագայով մտահոգուած առաջնորդներու ուշադրութեան կեդրոնը հանդիսացած են:

Այս ճառերը ուշադրաւ են նաեւ ճանաչողական իմաստով, որովհետեւ այնտեղ խօսք կ'ըլլայ այնպիսի երեւոյթներու մասին, որոնք կը վկայեն թէ քրիստոնէութեան մուտքէն երեք-չորս դար ետք տակաւին անոնք ժողովուրդին մէջ մնացեր են կամ իրեւ հեթանոսական վերապրուկ, եւ կամ՝ սոսկ մարդկային չար բնազդ: Այս առումով յատկանշական են «Թուղթ Վասն Կնաթողաց», «Վասն Անսանամոլաց» եւ Իգացելոց եւ Արուսեղիտաց», «Վասն Բարկացոյց» ճառերը: Մարդկային արատները քննադատելու եւ պախարակելու ժամանակ, Մայրագոմեցին կ'աշխատի հաշտեցնել քրիստոնէական վարդապետութեան բարոյական չափանիշները ժողովուրդի կողմէ սրբադորձուած բաղմագարեայ չափանիշերուն: Հոս նախ պէտք է նշել որ քրիստոնէութիւնը եւ եկեղեցին իրենց վրայ էին վերցուցած մարդկութեան բարոյականութեան պատասխանատուութիւնն ու գաստիարակութիւնը, եւ առաջ քաշած էին «կրօնական բարոյականութիւն» կոչուած համակարգը: Հոգեւորականութեան կարծիքով բարոյական չափանիշները կրօնական ոգիի եւ զգացման ծնունդ են, եւ կրօնքի նուաճում:

Այս ճառերուն մէջ Մայրագոմեցին առանց քօղարկման կը թուարկէ մարդկութեան խորթ այնպիսի անբարոյական արատներ, որոնց վերացումն ու ոչնչացումը նախապայման է ազգի հետագայ գոյատեւման համար: Ծառագիրը շատ անմիջական է, զրոյցի ձեւով առաջ կը տանի իր միտքը, բացատրելով թէ որքան միասարբեր է այս կամ այն արարքը մարդկութեան համար. ասկէ զատ՝ ան չի մոռնար յիշեցնելու վերջին դատաստանի օրը, եւ կը սպառնայ զհեռնի ամենասարսափելի պատիժներով: Մայրագոմեցին իր միտքերը կ'արտայայտէ պատկերներով ու համեմատութիւններով: Ոտելով անսանամոլութեան մասին, առանց սքօղելու եւ շղարչելու իր միտքը, կ'ըսէ. «զի մարդ չէ, եւ չէ իսկ. իսկ անասուն կոչեացուք, այլ

եւ նա քան զանասունս առաւել եւս անմտազոյն գտանի. քանզի ոչ երբէք տեսանեմք զանասունս ի մարդոյ բնութիւն ախորժեալ» (12) :

Մատնայատուկ նշանակութիւն ունի «Վասն Անօրէն Թատերաց Դիւակահանաց» ճառը թէ՛ աշխարհայեացքային եւ թէ՛ ճանաչողական աստմաներով :

Հայ բնագատական մտքի պատմութեան մէջ այս ճառը իր բնոյթով նկատուած է պահպանողական եւ յետադիմական, որովհետեւ հոն նկատած են հեղինակի անհանդուրժողականութիւնը «Թատերական ներկայացումներու» նկատմամբ : Մեր կարծիքով այս միտքը չափազանց խիստ գնահատական մըն է, որ կը տրուի Մայրապոմեցիի անձին եւ հեղինակութեան : Վերոյիշեալ ճառի մէջ նաեւ պէտք է ճշգեւ «Թատերք սատանայականք» արտայայտութիւնը, որովհետեւ, ոմանք այդ հասկացութեան տակ կ'ուզեն անպայման տեսնել զասական՝ յունական տիպի թատրոն, որ գոյութիւն ունէր Արտաշատի եւ Տիգրանակերտի մէջ : Ճառի մէջ խօսքը շատ յստակ է՝ Մայրապոմեցին չի հանդուրժեր «Թատերք սատանայականքը», որոնց ժամանակ կ'երգէին, կը պարէին, մէկ խօսքով՝ կ'արտասանէին գուսանական երգեր սիրոյ եւ հերոսութեան մասին : Տարբեր բաներ են գուսանական ներկայացումներն ու թատերական ներկայացումները :

Վերոյիշեալ ճառը կարեւոր է հայ ժողովուրդի մշակոյթի պատմութեան համար որովհետեւ հոն կը նկարագրուին գուսանական ներկայացումներու հետ կապուած մանրամասնութիւններ եւ անոնց զործած ազդեցութիւնը դիտող հասարակութեան վրայ, որ կը հաւաքուէր քաղաքի (այս պարագային՝ Դուինի) հրապարակները, հազորդ դառնալու համար այդ երգերու ոգիին եւ էութեան, որ մօտիկ էր ժողովուրդի սրտին, որովհետեւ զուտ աշխարհիկ բովանդակութիւն էր : Դժբախտաբար մանրամասնութիւններ չկան երգերու թեմաներուն շուրջ, բայց կարելի է ենթադրել որ գուսանական թատերական խաղերու ծաղրուած են մարդիկ եւ երեւոյթներ, ինչ որ նեղ կացութեան մատնած է եկեղեցին :

Գուսանները, ըստ երեւոյթին, շատ սուր են եղած իրենց քրննադատութեանց մէջ, զիպուկ ու սպանիչ է եղած անոնց ծաղրը, բան մը, որ Մայրապոմեցիի կողմէ նկատուած է չափազանցութիւն եւ հայհոյութիւն : «Արհամարհութիւն, ձաղութիւն եւ հայհոյութիւն հոսն ի նոցանէն հանապաղ... զոմանս հայհոյէ, զոմանս բամբասէ, զոմանս թշնամանէ եւ զոմանս ձաղէ, խեղութեամբ ամօթով

կուրացուցանէ. ոմանց ստէ եւ յարզանօք սնախառնեցուցանէ, իբրեւ զչուն կատաղեալ զամենեսեան առ հասարակ խածանէ»(13) :

Ինչպէս կը նկատենք, Մայրադոմեցիին եւ Խորենացիին վերաբերմունքները տարբեր են դուսանական-թատերական ներկայացումներու նկատմամբ, ընդ որում, Մայրադոմեցիին պաշտօնողական է պատմահօր նկատմամբ: Ան սաստիկ վշտացած է այն պատճառով որ մարդիկ եկեղեցի չեն յաճախեր, այլ՝ ներկայացումներու, ուստի պէտք է արդիւի այդ դուսանական ներկայացումները, որոնք մարդիկ կը չեղեն ճշմարտութենէն, մանաւանդ «կանանց անհամեստից դասը», որ յօռի հորդորներ կը ստանայ, «կոյսերը՝ պոռնկութեան, ամուսնացածները՝ շնութեան, կանայք կը դառնան ատելի իրենց ամուսիններուն եւ ամուսինները՝ իրենց կանանց, որդիները հայրերու դէմ կ'ելլեն, ծառաները՝ իրենց տէրերու դէմ»(14) :

Մայրադոմեցիի այս վերաբերմունքը նշելով հանդերձ, կը խուսափինք Մայրադոմեցիին ընդհանրապէս որակել յետադիմական զաղափարներու տէր մարդ, ինչպէս կատարած են շատեր՝ մեկնելով ոչ զիտական ենթահողէ :

Մայրադոմեցիի ճառերուն մէջ որոշակի կարեւորութիւն ունին քանի մը ճառեր, որոնց մէջ քննութեան կ'առնուին ժողովուրդի հովիւներուն՝ քահանաներու պարտականութիւնն ու յարաբերութիւնը ժողովուրդի հետ: Այս կապակցութեամբ ուշադրաւ են «Վասն Քահանայից Տեսչութեան Ի Վերայ Ժողովրդեանն» եւ «Յաղագս Բամբաստողաց եւ Չղատելոյ զՎարդապետն»(15) ճառերը:

Այժմ տեսնենք թէ ինչ պատճառով Մայրադոմեցի ստիպուած կ'ըլլայ քանի մը ճառ գրել եւ բացատրել թէ՛ ժողովուրդին եւ թէ՛ կղերականներուն իրենց պարտականութիւնները: Հարցն այն էր, որ հերձուածողներն ու եկեղեցիի պաշտօնական զաղափարախօսութենէն անկախ մտածողներ հիանալի կերպով կ'օգտագործէին կղերականութեան թուլութիւններն ու թերութիւնները, ու այդպիսով լուրջ վնասներ կը հասցնէին եկեղեցիի հեղինակութեան: Ինչպէս արդէն ապացուցուած է պատմական նորագոյն ուսումնասիրութիւններու լոյսին տակ, հերձուածողներն ու աղանդաւորական շարժումները նախ եւ առաջ ունէին ընկերային բնոյթ: Անոնք ընկերային անարդարութիւններու դէմ բողոքելու ժամանակ կասկածի տակ

13. «Վասն Անթէն Թատերաց Դիւակամաց» գառը, Տես՝ Տեսոն Յովհաննու... ճառք, էջ 127-128:

14. Նոյնը, էջ 125:

15. Տես՝ Տեսոն Յովհաննու... ճառք, էջ 68, 79:

կ'առնէին Աստուծոյ անաչառութիւնը եւ կը յայտարարէին թէ անոր ստեղծած աշխարհը թերի է, ուրեմն, փաստօրէն կասկածի տակ կ'առնուէր Աստուծոյ կատարելութեան զաղախարը: Մայրադոմեցիին, իբրեւ հոգեւորական եւ կաթողիկոսարանի փակակալ ու տեղապահ, պէտք է պաշտպանէր եկեղեցին: Ան խիստ անհանդուրժող է մանաւանդ երբ աշխարհականներ կը քննադատեն: Ըստ իրեն, եկեղեցականներու հասցէին ուղղուած քննադատութիւնները կրնան վերածիլ հաւատքի քննադատութեան. ահա՛ Մայրադոմեցիին աւելի շատ յուզող եւ մտահոգող մասը այդ քննադատութիւններուն: Վերոյիշեալ երկու ճառերուն մէջ ան կը բացատրէ ժողովուրդին եւ քահանաներուն փոխյարաբերութեանց հուծիւնը եւ ուղղակի կ'ըսէ որ աշխարհականը պէտք չէ անպատուէ քահանան, որովհետեւ ան իր կարգը ստացած է Աստուծմէ, ուստի եւ անոր ներկայացուցիչն է այս երկրի վրայ, «...մի՛ քննեք, — կ'ըսէ ան, — զվարս առաջնորդին, եւ մի՛ զքահանայս եւ զվարդապետս քո բամբասեր: Չառեր հրաման քննել զմեղս ուրուք, թող թէ զքահանային. Աստուծոյ է քննել եւ դատել, դու զի՞ քննես եւ դատես եւ հայհոյես: Չքո վարսդ քննես եւ դատես եւ մի՛ զառաջնորդաց. բայց եթէ ի հաւատս ինչ անպիտան իցէ, եւ թիւրս ինչ ուսուցանիցէ...» (16): Այսուհանդերձ, սակայն, Մայրադոմեցիին կոյր հնազանդութեան ալ կոչ չ'ընէր ժողովուրդին, եւ կ'ըսէ որ եթէ զժողով է ան, պարզապէս կարելի է հեռու մնալ: Ասկէ զատ ան չի խուսափիր անիծելէ տգէտ ու կաշառակեր կղերականները:

Դ. — ՃԱՌԵՐՈՒ ԳՐԱԿԱՆ-ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ԱՐԺԱՆԻՔՆԵՐԸ

Ճառի նպատակն է համոզել այս կամ այն միտքը, բացատրել բարոյական չափանիշերը, իսկ քննադատել՝ հակա-բարոյական արարքներն ու խորթ երեւոյթները: Համոզելու համար՝ ճարտասանը կ'օգտագործէ գեղարուեստական գրականութեան ընձեռած բազմաթիւ հնարանքներ՝ գեղարուեստական պատկեր, փոխաբերութիւն, այլաբանութիւն եւ այլն: Ճարտասանը իր խօսքը աւելի տպաւորիչ դարձնելու համար կը դիմէ նաեւ քերթութեան արուեստին: Այս իմաստով, Մայրադոմեցիի ճառերը գերազանց նմուշներ են մեր մատենագրութեան պատմութեան մէջ:

Առհասարակ, իբրեւ կարեւոր առանձնայատկութիւն, կը նկատենք որ Մայրադոմեցիին որոշակի է իր հարցադրումներուն մէջ.

անտեղի կերպով չի ծառայիր, իսկ երբ կը խօսի որեւէ իմաստասիրական հարցի մը մասին, չի մնար վերացականութեան ամպերումէջ, այլ՝ կ'աշխատի բացատրել հարցը համեմատելով զայն հասարակ մարդուն կողմէ հասկնալի ու ըմբռնելի որեւէ երեւոյթի մը կամ առարկայի մը հետ: Ան կ'ըսէ որ երրորդութիւնը մէկ է՝ անձերն ու անուանումները տարբեր: Այս միտքը հասկցնելու համար կը բացատրէ այսպէս՝ ինչպէս որ մարդը բոլոր տարիքի արտայայտութիւններու մէջ կը մնայ մարդ, այսինքն՝ մարդը մարդ է թէ՛ պատանեկութեան, թէ՛ երիտասարդութեան եւ թէ՛ ծերութեան հասակի մէջ, այնպէս ալ երրորդութիւնը մէկ է իր տարբեր արտայայտութիւններուն մէջ:

Մայրագոմեցիի ոճը պարզ ու անպաճոյճ է. չկան կեղծ ու արհեստական ձեւեր, բռնագրօսիկ ճիւղ, բառախաղեր, որոնց չափազանց շատ անգամներ կը հանդիպինք նոյն շրջանի հայ եւ օտար եկեղեցական այլ գործիչներու գործերուն մէջ: Մայրագոմեցիին անմիջական է ընթերցողի հետ, բնաւ չի թաքցներ իր զգացմունքներն ու ապրումները երբ խօսք կ'ըլլայ որեւէ անբարոյական արարքի մասին: Առհասարակ անոր ստեղծագործութեան մէջ առանձնայատուկ տեղ կը զբաւէ ինքնարացայտումը. ան ինքզինք կը դնէ լսողներուն կամ ընթերցողին տեղ, միջոցառում մը, որ տաղանդաւոր ճարտասանին հնարաւորութիւն կու տայ անկաշկանդօրէն արտայայտելու իր յոյզերն ու ապրումները: Վերոյիշեալ յատկանիշով ալ պայմանաւորուած է Մայրագոմեցիի ճառերու այլ յատկանիշ մը՝ քնաբերդականութիւնը:

«Ողբալով յիս հոգի իմ հիացեալ զարմանամ, եւ սոսկալի հիացմամբ դողութեամբ անձն իմ հեծէ անդադար, առ միշտ հանապազ զմտաւ ամեւելով, թէ յորպիսի խաւարայինս ախտից սողի իջանէ ժպրհութիւնս մեր, ընդ որոյ ախտիւ տարակուսեալ լեզու իմ տկարանայ առ ոչ բաւել ցուցանել զահեղ պղծութիւնս...» (17):

Մէջբերուած հատուածը մեզի կը յիշեցնէ «Մատեան Ողբերգութեն»էն հատուածներ, ուր Նարեկացին նոյնպէս կը դիմէ ինքնարացայտման:

Մայրագոմեցիի ճառերը սրտաբուխ են, անկեղծ, իսկական ապրումով ու ալրումով զրուած, ունին ողբասացութեան որոշ տարրեր, որոնք կ'արագացնեն ճառի մտքին անմիջական ազդեցութիւնը ընթերցողին վրայ: Մայրագոմեցիին չկարենալով տանիլ մարդոց անօրէնութիւններն ու չարութիւնները, իրեւ մարդկութեան համար

տառապող հոգի մը, կ'ողբայ մարդկութեան մէջ գոյութիւն ունեցող անիրաւութիւններն ու անարդարութիւնները. «Ո՞ւր երթեալ դադարեցից եւ լացից զահեղ անօրէնութիւնս, որ զիս ճմլեցուցանէ, եւ կամ ո՞ւր լռեալ զօղեցից թախծեալ մեղօքս, եւ մաշեալ յամենայն դաղրալի եւ չարալուր համբաւոյս՝ որ միշտ զսիրտ իմ պիտու, եւ դալարեցուցանէ զաղիս իմ ողբալով»(18) :

Կան բազմաթիւ հատուածներ, ուր ի յայտ կու գան Մայրագոմեցի ճարտասանի եւ ողբասացի յատկութիւնները, որոնք ճառերէն ոմանք կը բարձրացնեն գրական-գեղարուեստական երկի աստիճանին: Այս հատուածները կրնան դասուիլ մեր հին գրականութեան մէջ ուրոյն տեղ մը գրաւող գրական սեռի մը՝ ողբասացութեան լաւագոյն նմոյշներու շարքին:

Ողբը «որպէս գրաւոր խօսքին նախորդող եւ նրան զուգահեռ եւս ապրող անդիր ստեղծագործութիւն՝ անմիջականօրէն կապուած է մարդկային կենցաղի եւ առօրեայի հետ»(19): Այս առումով յատուկ ուշադրութեան արժանի են «Յաղագս Սիրոյ եւ Սրբութեան Որով Պտղաբերին Արարածք»(20) ճառի վերջին յիսուն տողերը, որոնք սրտառու ողբասացութիւն են, չղիջելով Խորենացիի եւ Լաստիվերտցիի ողբերուն:

Մայրագոմեցիի լեզուա-ոճական այլ առանձնաչափութիւններ ի յայտ կու գան ե՛ւ վերոյիշեալ հատուածի ե՛ւ այլ ճառերու մէջ, ինչպէս՝ իմաստի սաստկացում, աստիճանաւորում, բառային կրկնութիւն. «Անցին աւուրք խաղաղութեան, հեռացան ժամանակը արդարութեան, բարձան ստուգութիւնք յաշխարհէ, մեկնեցան իրաւունք ի մարդկանէ»(21) :

«Ձի վաշխ չար օձին է վարդապետութեան, վաշխ դիւտք են դիւական, վաշխ թշնամոյն են սերմանք, վաշխ առհաւատչեայ է տանջանաց, վաշխ խափանիչ է բարեպաշտութեան, վաշխ ճանապարհ է գեհենին»(22) :

Հարուստ է նաեւ Մայրագոմեցիի պատկերաւոր մտածողութիւնը, գրեթէ ամէն էջի վրայ կարելի է հանդիպիլ նուազագոյն

18. Նոյնը, էջ 123:

19. Պ. Մ. Խաչատրեան, Հայ Միջնադարեան Պատմական Ողբեր, Երեւան, 1969, էջ 8:

20. «Արարատ» (Վաղարշապատ), 1903, Յունիս, էջ 564-575, Յուլիս, էջ 662-672:

21. Նոյնը, էջ 670:

22. Տեառն Յովհաննու... Ճառք, էջ 56:

Հինդ-վեց պատկերներու՝ մէկը միւսէն աւելի ինքնատիպ. «Յարտասուաց արծաթ ժողովէ»... «Այլ ի բազմաց քրտանց յորինեն սեղանք նոցա»... «Իբրեւ հոգմ ի հուր մտեալ վառէ ի ցասումն բարկութեան անօրէնութիւն ի զրկելիս իւր»... «Ձմիտան դազանեցուցանէ ի ցասումն»... :

Մայրագոմեցիի ոճին առանձնայատկութիւններէն մէկն ալ դարձուածքներն են, որոնց մեծ մասը կու գայ ժողովրդական լեզուամտածողութենէն :

Դարձուածքներով զրելլը միջնադարուն կը համարուէր մեծ վարպետութիւն, սակայն յաճախ այդպէս զրելլը չարաչառուած է՝ պատճառ դառնալով նիւթի անմատչելիութեան : Սակայն Մայրագոմեցիի ճառերը զերծ են նման խրթնարանութիւններէ ու ոլոր-մոլոր դարձուածքներէ : Ընդհակառակը, անսնք աչքի կ'իյնան իրենց պարզութեամբ .

«Հրամայեաց քարամբ տալ զրեբան նորա»	= քարով ծեծեն
«Հնազանդեցուցանեն զպատերազմ»	= յաղթեն
«Հարստահարել զիւր կամսն»	= յամառիլ
«Եթուք յաւազանն»	= ուրացաւ մկրտութիւն
«Ծարաւահատ լինել»	= ծարաւէն մեռնիլ
«Գումար հասեալ կայ ի վերայ»	= խմբովին
«Քնոյ տալ զանձն»	= ննջել
«Եւծանել զջիղս սատանայի»	= յաղթահարել
«տալ զունկն բանի»	= լսել
«կապել զանձն ի սէր»	= սիրել

HOVHAN MAIRAGOMETSI: A GREAT MEDIEVAL HOMILIST

MINAS KOJAYIAN

(Summary)

Hovhan Mairagometsi, the well known ecclesiastical figure and firm defender of the Armenian church, who lived in the end of 6th and early 7th centuries, was a prominent homilist, whose works have historical and social value. As a moral philosopher, Mairagometsi fights the materialistic tendencies of the people, pointing out the evils of materialism. His works have also literal and esthetic value.